

Asger Ousager

Nationernes denationalisering

Blandt nordiske historikere, sociologer og politologer er det blevet mondænt at ville dekonstruere nationalstaterne,¹ således som det allerede i længere tid har været tilfældet ude i verden. Skønt disse dekonstruktivister eller "denationalister" er mangfoldige såvel i antal som i forskelligartet udformede opfattelser, så stemmer de dog overens i det fælles grundsyn, at både nation og nationalstat er forholdsvis nye fænomener, der først begynder at optræde i slutningen af det 18. århundrede, og som i alt fald først får formuleret deres lære, nationalismen, indenfor dette ret sene og snævre tidsrum.²

Imidlertid vil ingen af de to nævnte med hinanden forbundne teser kunne holde for en nøjere prøvelse. Det vil blive eftervist i den følgende undersøgelse over naturen af og grundene til den omsiggribende denationalisering. Undersøgelsen prøver de to påstande ved en kritik af, hvad fremtrædende teoretikere i denne forskningsretning enkeltvis har gjort gældende som belæg. Af skyldigt hensyn til kravet om fordybelse vil behandlingen indskrænke sig til de anskuelser, der hævdes af de britiske historikere og sociologer Eric Hobsbawm, Ernest Gellner, Benedict Anderson og Anthony D. Smith, og endvidere til det synspunkt, der anlægges af vor hjemlige danske hovedrepræsentant for forskningsretningen, historikeren Uffe Østergård, i hans diskussion med den britiske filosof Jonathan Rée. Efter en gennemgang af nogle udvalgte historiske eksempler vil afkræftelsen af denationalisternes to hovedteser til slut blive sammenfattet.

Min væsentligste indvending imod påstandene har jeg allerede med vægt angivet i artiklens titel: "Nationernes denationalisering". Med brugen af betegnelsen "denationalisering" er det min agt at påvise, at den dermed betegnede retnings tilhængere — som jeg har tilladt mig at benævne "denationalister" — søger at opløse eller at "privatisere" nationsbegrebet, altså at "denationalisere" det. Eftersom nationsbegrebet naturligvis ikke kan berøves sit indhold, uden at det samtidig ophører med at være selvsamme begreb, må bestræbelsen for dets opløsning i sidste ende betragtes som en begrebslig selvmodsigelse, som en *contradictio in adiecto*.

Snarere end som bygget på et solidt kildegrundlag fremtræder de denationalistiske teorier som politisk motiveret, tendentiøs historieskrivning; deres baggrund må antagelig være det påtrængende behov, der føles i somme kredse i Vesteuropa i disse år, for også teoretisk at finde sig til rette med kosmopolitise-

ring, med indvandring fra fjerntliggende lande og dermed med et pludseligt opstået, multikulturelt samfund. Teorierne er "progressive", fordi de er i oppor- tun overensstemmelse med visse af udviklingstendenserne i samtiden. Dog ud- gøres på dette punkt en vigtig undtagelse af Anthony D. Smith, der mener, at nationaliseringsprocessen i uoverskuelig tid fremover endnu må fortsætte uaf- vendeligt, men som altså fastholder, at processens begyndelsestidspunkt først er sidst i 1700-årene.³

Definition: Om anvendelsen af betegnelsen nationalisme skal bemær- kes: hvor intet andet er nævnt, forstås derved det samme som hos Ernest Gellner,⁴ nemlig, at nationalisme er et politisk princip, ifølge hvilket na- tion og stat bør være sammenfaldende størrelser, og både nation og stat **følgelig bør søge mod dannelsen af en enhed, en nationalstat.** Ved nationa- lisme behøver man sådan set ikke at forstå en bevægelse, der nødvendigvis kræ- ver een udelt og uafhængig stat — bevægelsen kunne jo blot forlange delvist selvstyre, som Smith naturligvis har ret i at anføre⁵ — men til vort brug tjener Gellners mere krævende definition bedst. Eksistensen af de mildere former for nationalisme bliver nemlig af sig selv mere sandsynlig, dersom nationalismen i *streng* forstand kan eftervises for ældre tid. Definitionen ser bort fra, om nationa- lismen er gjort gældende som universelt princip eller blot er gjort gældende i en snæver, lokal sammenhæng.

Eric Hobsbawm

Hobsbawm har uomtvisteligt et indgående kendskab til de sidste to århundre- ders historie, herunder især til fremvæksten af den moderne nationalstat. Men på dette noget snævre grundlag mener han åbenbart, at der ikke forinden fand- tes nationer, nationalisme eller nationalstater, og som underbygning af denne sin påstand drister han sig til at udtale den tautologi, at "The basic character- istic of the modern nation and everything connected with it is its modernity"⁶!

Titlen på Hobsbawms bog fra 1990, *Nations and Nationalism since 1780*, bli- ver en skær pleonasme, idet han jo ikke mener, at disse fænomener overhove- det eksisterede før 1780. Han forsøger at immunisere påstanden mod eventuelt opdukkende modstridende historiske kendsgerninger ved at erklære, at "The modern sense of the word [nation] is no older than the eighteenth century, give or take the odd predecessor."⁷ Man må spørge, om dette da ikke er en ny tauto- logi, der blot udsiger, at den moderne mening med et ord er moderne. Imidlertid kunne den moderne mening med ordet "nation" i og for sig godt i sin kerne rumme en mening, der var tidløs, og *kunne altså* være indeholdt også i en før- moderne mening med ordet. Når ikke desto mindre virkeligheden af denne mu- lighed af Hobsbawm benægtes, skønt benægtes halvhjertet, så må grunden for- mentlig være den, at han fejlslutter ud fra manglende kendskab til den del af historien, der falder udenfor, dvs. før, hans specialeområde. Thi ud fra en på- stand om kildernes tavshed har han ikke med føje kunnet slutte sig dertil, ef-

tersom adskillige kilder fra antikken jo vitterligt taler udtrykkeligt om nationalitetsspørgsmål.⁸ Således findes der f.eks. til den græske antiks historie omfangsrige kilder, som ikke er af en kategorisk ringere karakter end kilderne til moderne tids historie. Dersom det nu forholdt sig så, at kilderne var færre, jo ældre de var, burde man vel udfra nationalitetsspørgsmålets større andel i de faktisk bevarede kilder snarest slutte sig til, at spørgsmålet om nationalitet optog den ældre tids mennesker i højere grad, end det gør mennesker i dag. Der kan altså intet gyldigt argument hales eller lempes ud af påstanden om kilde-mangel og kildetavshed, og det er derfor dogmatisk udenomssnak, når denationalister efter Hobsbawms forbillede vil kalde f.eks. panhellenismen for "proto-nationalisme" eller lignende,⁹ blot fordi det er en nationalisme fra før 1789 (Den franske Revolution), lige så vel som det altid har været tågetale at kalde arbejdsgiver/arbejdstager-forhold fra før omkring 1780 (Den industrielle Revolution¹⁰) for "proto-" eller "før-kapitalisme",¹¹ når forholdene simpelt hen er de samme før som siden.

Det er forståeligt, at Hobsbawm som gammel marxist gerne ser en forbindelse mellem på den ene side fremvækst af nationalfølelse, nationalisme og nationalstater og på den anden side den fase i industrialiseringen, som han kalder det industrielle afsæt,¹² under hvilken den nylige industrialisering i en stat må beskyttes mod fremmed konkurrence, for at den skal kunne fæstne sig, skrøbelig som den er. Det skal naturligvis ikke her benægtes, at industrialiseringen har bevirket en helt anden dynamik end førhen, idet den først og fremmest har leveret sporen til mobilisering af de lavere stænder åndeligt som politisk. Men det kan på den anden side selvfølgelig ikke betyde, at man slet ikke førhen har været sig nationalt bevidst, endsige at der ikke har været nationer, som man kunne være bevidst om. Man må f.eks. erindre sig, at Den franske Revolution, som blev forlæg for megen efterfølgende nationalisme, bemærkelsesværdigt nok indtraf, førend — og ikke efter at — Den industrielle Revolution slog igennem i Frankrig. Glemmer man tid og sted for de historiske handlinger, kan man hurtigt knytte adskilte begivenheder sammen i de besynderligste årsagssammenhænge.

Ernest Gellner

Gellner er i modsætning til Hobsbawm ikke marxist, men derimod snarest funktionalist: andre end lige materielle årsager kan tillægges afgørende betydning. I denne sammenhæng gør det dog ingen forskel, eftersom også Gellner henlægger såvel nationaltankens som nationalstatens opkomst til slutningen af det 18. århundrede, sammenfaldende med industrialiseringen. Industrialiseringen, og i stærkt forøget grad det deraf opståede industrisamfund, kræver en arbejdsstyrke, der hurtigt kan omstille sig. Den skal derfor i hovedsagen bestå af relativt højt uddannede altmuligmænd, i modsætning til hvad der var tilfældet i det gamle landbrugssamfund, hvor man med megen møje specialiserede sig for livs-

tid, og hvor et fåtalligt kleresi kunne besidde al samfundets boglige lærdom. I middelalderens landbrugssamfund var denne lærdom så sjælden, at kundskabssproget måtte være internationalt, nemlig latin. Under industrialismen måtte kundskaberne derimod formuleres på de respektive modersmål for hurtigt at kunne spredes og indlæres blandt ingeniører og arbejdere og dermed hurtigt bidrage til produktionens effektivitet. Af samme grund udvikles der ved industrialiseringens på hinanden følgende afsæt i de enkelte områder uddannelsessystemer på modersmålene.¹³ Og af denne samfundsmæssige nødvendighed udspringer så ifølge Gellner nationalfølelsen og nationalismens krav om overensstemmelse mellem nation og stat, idet nationen af ham hovedsageligt bliver opfattet som defineret ved modersmålet. Nationalismen fremvokser ikke, siger Gellner, således som Deutsch har hævdet det,¹⁴ fordi massemedier lige pludselig kan sprede nationaltanken, men det er i stedet selve eksistensen af medierne for dette modersmål, der skaber nationalismen.¹⁵ På grundlag af nogle få øvrige kendetegn udover sproget, som oftest negativt definerede i forhold til andre folkeslags, *opfinder* nationalismen derfor nationerne, hvor de ikke førhen eksisterer.¹⁶

Gellner vil ikke påstå, at kulturel selvybevidsthed — som han i øvrigt uden videre med negativ ladning betegner som *chauvinisme* — var fraværende i den før-industrielle verden, men alene, at den da ikke havde dens moderne politiske glød og forventning, hvorfor han vil indskrænke sig til at kalde denne selvybevidsthed for patriotisme fremfor nationalisme. Han vil ej heller benægte, at der i landbrugssamfundet undertiden kunne opstå noget, der lignede moderne nationalstater, men antager blot, at landbrugssamfundet kun i visse tilfælde formåede at frembringe sådanne, medens det moderne samfund er forudbestemt til at frembringe dem.¹⁷

Lad os fluks gribe fat i de sidstnævnte af Gellners synspunkter og spørge: hvad er dette andet end en stor tautologi? Naturligvis er den *moderne* verden pisket til at frembringe *moderne* nationalstater; naturligvis kan *før*-moderne nationalisme ikke have den moderne nationalismes glød. Den omstændighed, at den moderne nationalisme har haft langt lettere end den *før*-moderne ved at bibringe nationalstater for nationerne, burde ikke kunne føre til den slutning, at de *før*-moderne nationer og den *før*-moderne nationalisme derfor slet ikke fandtes! Nationens moderne succes består jo netop i med moderniteten forbundne karakteristika: udvikling af statsretten og masseopbakningen bag dens princip om nationernes selvbestemmelsesret etc.. Af etymologien bag betegnelsen "patriotisme" fremgår desuden, at den påberåbte forskel mellem patriotisme og nationalisme må være et moderne påfund. Medens nationalisme kommer af latin *natio*, der er afledt af det latinske verbum for "at fødes", kommer patriotisme af græsk *πατρις*, "fædreland", og sluttelig af *πατήρ*, "fader". Er faderen ikke aktiv ved fødslen, er han det dog ved undfangelsen, endda efter en udbredt antik opfattelse den eneste aktive. Bogstaveligt taget kommer de to betegnelser således ud på eet. Forskellig betydning bliver der først tillagt dem på en tid, der falder sammen med den moderne nationalismes antimonarkisme: patriotisme

bliver da til forskel fra nationalisme et synonym for loyalitet mod monarken, sådan som vi kender det herhjemme i Danmark f.eks. fra striden mellem konservative helstatsfolk og nationalliberale i 1840'erne og 1850'erne.

Det, som Gellner beskriver, er egentlig den moderne folkeoplysnings virkninger. Hans forklaringsmodel kan jo være udmærket som delforklaring på nationalismens vældige udbredelse hos folket og blandt folkene og således på dens dermed forbundne styrke de sidste par hundrede år, men den kan dog ikke på nogen måde udelukke, at der også tidligere har bestået nationer, nationalisme og nationalstater. Symptomatisk er blandt andet den overfladiskhed, med hvilken han bagatelliserer oldtidens panhellenisme,¹⁸ som om den ældre tids historie var vort emne fuldstændigt uvedkommende. Tager man det antikke Hellas som eksempel, finder man jo allerede i Homers *Iliade* såvel et nationalt (panhellenisk) indhold som, i det mindste indirekte, et nationalistisk (panhellenistisk) indhold. Denne grundbestanddel af de homeriske digtes tankeverden kan ikke affærdiges med, at den kun skulle have været i en fåtallig overklasses eje, thi al Homer-forskning peger på, at også folk i almindelighed kendte og bifaldt indholdet af *Iliaden* og *Odyseen*. Der må altså allerede i antikken have bestået en vis form for folkeoplysning, omend den som de nævnte lange digte har været overleveret og udbredt alene ad mundtlig vej, thi indlæring gennem øret alene og den levende erindring har betydet langt mere, end man almindeligvis nu forestiller sig. Tilsvarende midler til udbredelse af information kan også i nutiden findes i andre ikke-industrialiserede samfund. Med al rimelighed fandtes der altså allerede i ældre tid uafhængigt af al industrialisering vitterligt former for massemedier, endskønt primitive i forhold til vore dages. Når dertil lægges, at de lavere stænder efterhånden i senere perioder, men stadig i før-industriell tid, opnår læse- og skrivefærdighed med selvforstærkende virkning på national bevidsthed og nationalisme, må det give begrundelse for, at både Deutschs og Gellners læggen vægt på de moderne massemediers eksklusive betydning for opkomsten af national bevidsthed uden videre afskrives som modernistisk-egalitær fejlslutning. Der er nemlig også tale om en egalitær fejlslutning, idet de to forfattere for eksistensen af nationer, nationalisme og nationalstater mener at måtte forudsætte massesamfundets eksistens, dvs. det samfund, hvori menigmands opfattelse tillægges afgørende betydning. Svaret på, hvorvidt nationalisme førhen har haft væsentlig betydning, afhænger principielt ikke af, hvor *mange* der førhen har haft mulighed for at tillægge nationen politisk betydning.

I såvel Hobsbawms som Gellners vurdering indordnes og afgrænses nationens, nationalismens og nationalstatens næsten rådende monokultur som blot en snæver fase i industrisamfundets udvikling. Heroverfor, i modsætning til denne snævre fase, fremholder disse to fremtrædende denationalister — både før og efter det nationale intermezzo — det multikulturelle samfund og svarende dertil en verdensstat (kosmopol) som reglen, underforstået også som normen i politisk-etisk forstand. Nemt og bekvemt er de nået frem til denne opfattelse, idet de tilsyneladende har valgt den enkle fremgangsmåde, som det

er, blot med en simpel sociologisk teori at vende op og ned på, hvorledes historiens gang hidtil er blevet betragtet. Men samtidig har de og deres elever så — hvilket jeg trinvis søger at påvise — fjernet sig, og fjernet historien, til et sted langt udenfor virkelighedens verden.

Benedict Anderson

Med titlen på sin bog, *Imagined Communities*, lemper Anderson den drastiske formulering hos Gellner af nationen som værende *opfundet*. Den er jo ikke helt opfundet, hvis opfindelsen i givet fald, jævnfør Gellners egen ovennævnte udtalelse, logisk set må ske på grundlag af sande, allerede eksisterende nationer. Anderson søger at mildne uoverensstemmelsen ved i stedet at hævde, at *alle* samfund principielt er forestillede.¹⁹

Meget lig Hobsbawm og Gellner beskriver Anderson dernæst dannelsen af den særlige forestilling, der ligger til grund for det samfund, der betegnes som nationalstat. Men med større udførlighed end disse skildrer han, hvordan den har sin oprindelse i folkeoplysningen, med opfindelsen af bogtrykkerkunsten som banebrydende. I forlængelse af Max Webers tanker om sammenhængen mellem kapitalisme og reformation hævder Anderson, at reformationen samtidig var under stærk påvirkning af og selv yderligere forstærkede den såkaldte prent-kapitalisme, der på længere sigt medvirkede til at skabe nationerne, fordi befolkningerne gennem skriftsproget blev sig sprogligt bevidste.

Der er flere finesser i Andersons bog. Med baggrund i sine studier i Sydøstasien fremlægger han nemlig en hypotese om, hvordan stater ikke bare omdanner sig til et af de forestillede samfund, som vi kalder nationer, men også om hvordan stater kan udskille en del af deres befolkning som en selvstændig nation og give den nationalfølelse, dersom staten behandler den anderledes end andre dele af befolkningen. Begge dele sker gennem uddannelsessystemet. I middelalderen foretog de lærde, og dvs. kleresiet, 'pilgrimsrejser' i uddannelsesøjemed til Rom, medens man i de moderne stater foretager sådanne rejser til staternes respektive hovedstæder. I begge tilfælde møder de rejsende andre pilgrimme, som de vil føle fællesskab med blot ved at deltage i samme pilgrimsfærd. Måske viser det sig, at en del af disse tilrejsende efter at have taget deres uddannelse ikke kan begå sig på lige fod med andre af de uddannede, muligvis fordi de kommer fra et bestemt område. Kreolernes dårligere stilling i det spanske rige i forhold til spaniolerne dannede således ifølge Anderson grobunden for de sydamerikanske løsrivelser fra Spanien. Behandler staten omvendt de tilrejsende lige godt, har man måske dannet sig en nation, muligvis endda ud af grupper, der ikke oprindeligt talte samme sprog eller tilhørte samme kultur. Nationen bliver da kaldt til live ved at blive "forestillet" af tilstrækkeligt mange mennesker som et samfund og et fællesskab. I forsvaret for dette fællesskab kan man være rede til at lade sit liv, fordi det forekommer som et naturligt fællesskab af hengivenhed og sammenhold. Men Anderson fastholder, at

nationens fællesskab kun tilsyneladende forekommer naturgivent, thi det er dannet i historiens løb, og det er dannet ud af sprogfællesskab, og ikke ud af blodsfællesskab. Da enhver principielt kan lære ethvert sprog, er ingen forudbestemt til at tilhøre nogen bestemt nation.²⁰

Imidlertid gør Anderson sig her skyldig i en ringslutning: eftersom nationen ikke er andet end et sprogfællesskab, så kan nationen ikke bestå i noget blodsfællesskab. Men at nationen ikke er andet end sprogfællesskab, hvis den overhovedet er det, var jo det, som Anderson burde bevise. Ligeledes lyder der en umiskendelig klang af subjektiv idealisme i hans betegnelse "forestillede samfund", og det er nærliggende heroverfor at indvende, at nationalstaterne jo dog må være, eller i det mindste blive, virkelige, og ikke bare forblive *forestillede*. Men ser man bort fra dette, tager hans hypotese sig ganske overbevisende ud, når man iagttager tilblivelsen af nationalstaterne; han betoner med rette det historiske ved nationen, dens delvise afhængighed af en statsmagts formgivende evner. Når hypotesen altså virker så overbevisende, skulle man tro, at man kunne udstrække den til forklaring af nationalstaters opståen *også* i ældre tid. Thi i lighed med enhver stats virke i almindelighed indebærer også enhver *nationalstats* virke en afgrænsning mellem det, der er statens, og det, der ikke er statens. Eller sagt på anden vis: en vilkårlig stat hviler så at sige på en konstruktion. Men, som Anthony Smith hævder, må denne konstruktion i nationalstatens tilfælde være grundlagt på en etnisk kerne: der findes et blodsfællesskab førend noget rent sprogfællesskab.

Anthony D. Smith

Påstanden om, at nationen som fænomen er *fuldstændigt* moderne, kalder Smith for en myte. Den er meget forståeligt blevet fremsat, mener han, som en slags "mod-myte" til nationalisternes opfattelse af deres nation som et fællesskab fra hedenold af, men det bliver påstanden naturligvis ikke mere rigtig af. Dog gengiver den ifølge Smith til dels sandheden. Han forsøger nemlig at dele sol og vind lige mellem 'modernisterne' og dem, som han under eet kalder 'primordialisterne' (af latin *primordialis*: "fra begyndelsen af"). Han godtager på den ene side som kendsgerning, at nationen er en moderne konstruktion, alene befindende sig under moderne betingelser; men han vedgår på den anden side, at den ikke er en *fuldstændig* moderne konstruktion, idet den forudsætter førmoderne etniske elementer, og at den er skabt i billedet af en ældre *ethnos*, eller på fransk: en *ethnie*.²¹ At vise nøjere hvorledes dette sker, er Smiths anliggende bl.a. i sit hovedværk *The Ethnic Origins of Nations*.

Ifølge Smith mener primordialisterne enten 1) at nationer og nationalisme er fænomener af længere varighed, der også kan findes i ældre tid, eller 2) at nationer og nationalisme er grundlæggende foreteelser i menneskelivet, eftersom nationer er slægtskaber i en udvidet forstand. De, der er af opfattelse 1), kalder Smith for 'perennialister' (af latin *perennis*: "længerevarende"), medens

han simpelt hen benævner dem, der er af opfattelse 2), 'radikale' primordialister'. Medens perennialisme ikke nødvendigvis indebærer radikal primordialisme, indebærer radikal primordialisme omvendt naturligtvis altid perennialisme. Derfor kan Smith nøjes med at vende sig mod perennialismen for at gen-drive begge retninger. Han påpeger, at selv når man kan henvise til kollektive kulturelle bånd og kollektive følelsers ælde og måske tillige til almenmenneskelige behov for at høre til og for religiøs samhørighed, så er der kun lidt til at forbinde disse ting med fremkomst og bestandighed af fænomenerne nationer og nationalisme. Og man kan, siger Smith, ikke uden videre hævde, at antikke eller middelalderlige kollektive følelser og enheder bare er primitive former for moderne nationalisme og moderne nationer. Såfremt der muligvis skulle være sammenhæng mellem arterne af fællesskaber i de to perioder, så bør denne sammenhæng i hvert tilfælde påvises empirisk.²²

Anthony Smith reserverer altså betegnelsen "nation" for moderne tid, mens han lader betegnelsen "*ethnie*" gælde ældre tid. Begge disse former for fællesskab afspejler sig stadig i de begreber, som vi gør os om vore dages nationer, for der findes ifølge Smith to hinanden overlappende begreber om nationen. Der er for det første det etniske eller genealogiske nationsbegreb, ifølge hvilket nationer er befolkninger, der hævder at have en fælles oprindelse, et folkesammenhold, fælles skikke, modersmål og historie. Det statsborgerlige eller territoriale nationsbegreb er til gengæld en sen og hovedsageligt vestlig opfattelse, ifølge hvilken nationen er den befolkning, der bebor et afgrænset område, har en fælles økonomi med fri bevægelse i henseende til beskæftigelsesforhold, fælles love med ens rettigheder og pligter for enhver og et fælles uddannelsessystem med én enkelt borger-ideologi. Hans hypotese er da, at der sker og er sket en verdenshistorisk udvikling fra en virkelighed båret af og svarende til det etniske nationsbegreb, nemlig fra *ethnie*, til en virkelighed båret af og svarende til det statsborgerlige nationsbegreb, nemlig til *nationen*.²³

Udover Smiths kritik af de rene modernister er også hans beskrivelse af de to nationsbegreber og af, hvorledes det ene må udvikle sig af det andet, fortrinlig: meget hegelsk berører han, hvorledes lighedsbegrebet vokser ud af etnisk sammenhold. Men hans hastige afvisning af perennialismen og dermed hans afvisning af primordialismen som helhed er ganske uholdbar.

Smith tager nemlig omstændigheder for givet, som slet ikke er givet. Han tager for givet, at vort videnskabelige udgangspunkt er grundfæstet i nutiden, og at vor uvished om fortiden vokser, efterhånden som vi bevæger os bagud i tid. Desuden, at der skulle finde et særligt kvalitetsbrud sted i kildematerialet, og dermed i vor viden om nationalisme og nationalstaters eksistens, ved overgangen til moderne tid. Dette brud i kildematerialet skulle svare til et samtidigt pludseligt frembrud af nationalisme og nationalstater.

Disse forestillinger er enfoldige. Der finder naturligtvis en kvantitativ forøgelse af kildematerialet sted i dette tidsrum omkring år 1800, fordi alle lærer at læse og skrive, men det er selvsagt ikke ensbetydende med, at et tidligere og mindre omfangsrigt kildemateriale ikke skulle indeholde de omhandlede ingre-

dienser. Der er desuden ikke nogen proportional tilvækst i historisk viden, jo nærmere vi kommer på vor egen tid. Hvis man tager Hellas som eksempel, så ser man jo, at den klassiske tid var omkranset af perioder, hvorfra langt færre kilder er bevaret end netop fra den klassiske tid. Der skulle intet principielt være til hinder for, at vi f.eks. vidste mere om det klassiske Hellas end om det hellenistiske Hellas eller om det nys befriede Hellas i 1829. I virkeligheden ved vi ikke så lidt om hellenerne i klassisk tid, om den fællesskabsfølelse, de nærede, og som man ikke bør betænke sig på at kalde nationalfølelse. Det samme gælder en hel del andre før-moderne folks fællesskabsfølelser, især de folk, for hvem det lykkedes at danne stater — undertiden nationalstater.

Når man erkender, at der har bestået såvel nationer og nationalisme som nationalstater før slutningen af det 18. århundrede, så må denne erkendelse ikke *nødvendigt* bygge på sammenligning med i moderne tid eksisterende, nøje dertil svarende fænomener, thi uafhængigt heraf er man i stand til at beskrive de før-moderne nationer *som* nationer, den før-moderne nationalisme *som* nationalisme og de før-moderne nationalstater *som* nationalstater. Det er ubehændigt af Smith at ophæve nations-, nationalisme- og nationalstatsbegrebets status som tidløse kategorier. Kan vi i så fald være sikre på, at de overhovedet rækker så langt tilbage som til den franske revolution? I sin konsekvens har han dermed i uhørt grad relativiseret alle begreber i forhold til deres tid, hvorved enhver videnskab må blive umulig. Skal videnskab være mulig, må vi derfor slutte, at "nation", "nationalisme" og "nationalstat" *kan* være tidløse, analytiske begreber, lige så vel som f.eks. "forbund", "føderalisme" og "forbundsstat" er det. Det er således ikke nødvendigt historisk-empirisk at påvise en forbindelse fra bestemte, moderne nationer tilbage til bestemte, før-moderne nationer for overhovedet at kunne påvise før-moderne nationers eksistens. Man er ikke nødsaget til at antage nogen nationernes konstans eller kontinuitet,²⁴ thi som alle befolkninger kan de udskilles eller blive opslugt af andre befolkninger, for slet ikke at tale om, at de slet og ret kan uddø. Det, som Smiths argument rammer, er ikke primordialismen, men derimod, hvad Anderson på det bestemteste adskiller fra nationalisme og kalder racisme: den forestilling, at nationerne skulle eksistere komplet adskilte udenfor historien, som en slags tidløse ideer.²⁵

Smith skriver, at "It is clear that, whatever might be said of individual instances, collective cultural communities in antiquity and the early middle ages do not, on the whole, approximate to the ideal type of the nation, nor do their ideals and sentiments typically express the ideas and beliefs that we associate with nationalism in more recent periods",²⁶ men dette kan kun være klart, efter min opfattelse, dersom man med Smith i *forvejen* forudsætter og godtager den moderne nation og den moderne nationalisme som idealtyperne. Ordet "nation" betegner altid et vist politisk fællesskab ifølge Smith, men dertil må man bemærke, at når han hævder, at det politiske fællesskab allerede er omfattet af nationen, da er han på vej til at overflødiggøre begrebet nationalisme, forstået som nationens stræben mod nationalstaten. Andetsteds bekender han da også, at det er lovlig forenklet at hævde,

at staten skabte nationen (som modsætning til den nationalistiske opfattelse: at nationen skabte (national)staten), og han erkender blankt, at nationalisme hovedsageligt er en kulturel bevægelse.²⁷ Men Smith afviser alligevel at kalde det antikke Hellas en nation, ligesom han afviser at kalde panhellenismen en nationalisme, skønt panhellenismen i det mindste tilfredsstillende den betingelse at være en kulturel bevægelse.²⁸ Oprindelsen til nationen i såvel moderne som ældre tid synes kort fortalt at fortone sig i det uvisse hos Smith.

Man må derfor anstrenge sig for at besvare spørgsmålet om, hvad der er det væsentlige ved nationen i forhold til, hvad der er uvæsentligt. Thi de før-moderne nationer er ikke mere primitive end de moderne, i den forstand at de i mindre grad skulle være nationer; det er derimod alene deres virkemidler, der er mere primitive i forhold til nationernes i vore dage: Skønt Churchill med lynets hast kunne sprede sit budskab til menigmand i radioen, medens Demosthenes' umiddelbare lytterskare var begrænset til Athens folkeforsamling, talte de dog begge nationalt med virkning. Og de moderne nationer synes i ingenlunde mindre grad end de før-moderne at hvile på de kvaliteter, som Smith henviser til en før-moderne, såkaldt *ethnie*: en fælles oprindelse, et folkesammenhold, fælles skikke, modersmål og oprindelseshistorie.

Det afgørende blandt disse begreber er begrebet om oprindelse eller slægtskab. Afgørende er det, da det er slægtskabet, der sikrer, at en nation opnår nogen varighed overhovedet. Gennem slægtskabet rekrutterer nationen sit befolkningsgrundlag. Således kan det indbyrdes slægtskab i en nation ikke, har ikke kunnet og vil ikke kunne undværes, medens andre af nationens mulige kendetegn *kan*. Derfor må vi forsvare den radikale primordialisme: nationer og deraf spirende nationalisme er grundlæggende foreteelser i menneskelivet, eftersom nationer er slægtskaber i en vis udvidet forstand. Ligesom det gælder de andre denationalister, har Smiths opfattelse af nationer, nationalisme og nationalstater sit grundlag i iagttagelser af andre karakteristika ved det moderne samfunds, og dvs. massesamfundets, opkomst, og på dette skæve grundlag drister han sig ligesom de andre denationalister derpå til *ad hoc* at ophøje disse særtræk til at udgøre de nationale fænomeners dybeste væsen, endskønt de udnævnte karakteristika er noget aldeles sekundært for det nationale. På teoretisk uøkonomisk vis er der derved for denationalisterne opstået et behov for at finde nye betegnelser til de nationale fænomener i ældre tid; — medens de andre denationalister hovedsagelig blot ignorerer dette behov, mener Smith i "*ethnie*", "etnocentrisme" og "etnisk stat" at have fundet de til nation, nationalisme og nationalstat svarende betegnelser, når talen er om før-moderne fællesskaber.²⁹

Smiths sondring mellem før-moderne *ethnies* og moderne nationer kan næppe have grund i andet, end hvad tillægsordene henholdsvis "moderne" og "før-moderne" udtrykker. Derom bærer alene selve etymologien for navneordet "nation" vidne: "Nation", af latin *natio*, er afledt af udsagnsordet *nascor*, der betyder "fødes". Definitionen af ens "nation" er derfor: de mennesker, hvorfra man har sin herkomst. En nation er man født ind i. Bemærkelsesværdigt nok er betegnelsen *nation* således mere dækkende for det ældre nationsbegreb end

det, som Anthony Smith stipulativt definerer som *ethnie* eller *ethnos*. På græsk er grundbetydningen af ἔθνος nemlig bare "skare" eller "flok", førend betegnelsen også får betydningen "stamme" og "folk". Imidlertid indskrænker nationens fællesskab sig ikke til simpel biologisk afstamning, thi ligesom man af en slægt kan adopteres, kan man blive adopteret af en nation. Er man adopteret, bliver man en del af slægten, og følgelig bliver den fulde formel for et nationalt tilhørsforhold, at en nation er man enten født ind i eller adopteret ind i. Dog er muligheden for en slægts adoption naturligvis grundlæggende afhængig af slægtens egen forudgående fremavl [morsomt nok i overensstemmelse med ærke-modernisten Gellners opfattelse³⁰], thi ingen nationer kan være rent frivillige sammenslutninger eller foreninger. Kernen i fællesskabet er biologisk selv-supplering; myten eller den religiøse forestilling om den, som Smith antyder skulle være nok, er *ikke* nok.³¹ Sammenfattende udtrykt er det illusion at forbeholde betegnelsen "nation" for moderne tid, da nationer altid vil være at finde, så længe menneskeslægten må forplante sig for at kunne forblive i live. — Ikke desto mindre kan Hobsbawm finde for godt at erklære herom:

"Thus the most powerful appeal to group solidarity in modern nationalist movements and states, the metaphor of 'kinship' is at once the most ancient and operationally the least relevant to 'national' social and political systems, in which actual kinship plays only the most subordinate or marginal role, where it is not actually dysfunctional."³²

Denne udtalelse beror simpelt hen på en misforståelse.

Uffe Østergård og Jonathan Rée

I et større antal artikler har den komparative historiker Uffe Østergård de senere år forelagt denationalismens anskuelse i den danske offentlighed og stået bag iværksættelsen af sine elevs og medarbejders denationalistiske studier angående enkeltlande, trykt som bl.a. temanumre af *Den jyske Historiker*.³³ Hans egen definition på nationalitet er kraftigt påvirket af, men er ikke desto mindre samtidig en mistolkning af N. F. S. Grundtvigs såkaldte subjektive definition,³⁴ ifølge hvilken en nation eller et folk defineres som "Til et Folk de alle høre, / Som sig regneselv dertil" — fra digtet 'Folkeligheden' i ugebladet og kampskriftet *Danskeren* nr. 24, 30. august 1848. At Østergård mistolker denne passus hos Grundtvig i pragmatisk retning fremgår af resten af strofen, eftersom forudsætningen for, at man vilkårligt kan regne sig selv til et folk eller undlade samme, er, at man i forvejen ejer indfødsret deri: "Til et Folk de alle høre, / Som sig regne selv dertil, / Har for Modersmaalet øre, / Har for Fædrelandet Ild; / Resten selv som Dragedukker / Sig fra Folket udelukker, / Lyse selv sig ud af Æt / Nægte selv sig Indfødsret! / Svar ei fattes Skoven!" Østergård mener i mod sætning hertil, at national identitet ikke er andet, end hvad vi siger, at den er, og derfor, at ingen fast kerne gemmer sig bag 'diskursen' om denne identitet.³⁵

Som opfinder af betegnelsen og dermed åbenbart også af begrebet nationalisme udpeger Østergård Johann Gottfried Herder,³⁶ nemlig i dennes *Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit* fra 1774. Fra Herder stammer den universaliserede nationalisme, hvis maksime til en begyndelse siger, at hver nation har sin inkommensurable og respektable egenart, og videre, at til hver nation skal høre en egen stat. I det følgende citat anvender Østergård da 1774 som det historiske tidspunkt, hinsides hvilket al reference til begreberne nation, nationalisme og nationalstat bliver uforståelig:

“Yet, the discourse of national identity has changed to such a degree that it has become impossible for us today to understand what was implied in the language of the Ancients. And for them to understand the real universality in the discriminating discourse of modern national and ethnic identity.”³⁷

Heroverfor må forfatteren af nærværende undersøgelse fastholde, hvad han i en tidligere artikel: ‘Det panhelleniske, panhellenismen, hellenismen — og Europa’ har påvist i det klassiske og senklassiske Hellas, nemlig både en national bevidsthed og nationalisme (jfr. indledningsdefinitionen i denne artikel), ligesom der findes en forestilling om Hellas som nationalstat og en foretagsomhed svarende dertil (blandt andet de olympiske lege med deres udelukkende hellenske deltagelse³⁸). At oldtidens hellenere ikke bruger den nymodens betegnelse “nationalisme”, udelukker naturligvis ikke, at de med andre betegnelser henviser til samme begreb. Styrken af deres nationale bevidsthed kan aflæses i de handlinger, der grunder sig i den selvsamme nationale bevidsthed. At fatte denne nationalfølelse skulle ikke være os mere umuligt, end det skulle være umuligt at sætte sig ind i enhver situation, der ikke umiddelbart er sammenfaldende med ens egen personlige nu og her. Antikkens nationalitetsspørgsmål er det selvsamme som vor tids. Blot har *vi* naturligvis som de senere tilkomne kunnet udvide vort historiske begrebsapparat kvantitativt i forhold til antikkens.

Østergård og andre har måske ret i, at der først med Herder udvikles en afgjort *teoretisk* respekt for andre folkeslags egenart. Men desværre forudsætter udsagnet, hvad vi ikke kan forudsætte, nemlig at vi kender alle fortidens teoretikere. Teorien i Herders universaliserede nationalisme er desuden en tanke af de simplere, som Herder næppe har været den første til at fostre. Tag som et eksempel en skildring fra folkevandringstiden, ifølge hvilken en faktisk og udtalt respekt for folkeslagenes ejendommelighed kendetegner østgoten Teoderik den Store, en respekt, der vel ikke kan være andet end grundfæstet i en betragtning svarende til Herders, kald den teoretisk eller ej (græsk $\theta\epsilon\omicron\rho\rho\iota\alpha$ = “betragtning”):

“Således herskede han på engang over to folk, Romerne og Goterne [...]”

Uagtet han manglede videnskabelig dannelse, var hans visdom dog så stor, at flere af hans udsagn den dag i dag går som ordsprog blandt menigmand; derfor tager jeg ikke i betænkning blandt de mange, som findes af den slags, at nævne et par enkelte.

Således sagde han engang: [...] "Det er en pjalt af en Romer, som efterligner Gotere, og en ussel Gote, som efterligner Romeren".

Tillæg af "Den valesiske anonymus" til Ammianus Marcellinus, *Femogtyve år af Roms historie i det fjerde årh. e. Kr.*, § 12³⁹

I antikken er sådan respekt, omend nok samtidig ret selvhævdende, allerede forudsat i Herodots *Historier* (I, 4) og også sofistikkens kulturrelativisme må opfattes som et udslag heraf. I det panhellenistiske afsnit af Platons *Staten* 469b-471c er respekten ligeledes forudsat, men her i negativ forstand, idet der omtales fjender såvel som venner "af natur"; fjenderne er dog hos Platon tydeligvis fjender ud fra et rent *defensivt* synspunkt, og ikke et aggressivt, således som man f.eks. finder det hos Isokrates. Der kan naturligvis udmærket findes en høj grad af national bevidsthed, medens åbenlyse udslag af direkte nationalistisk ideologi kan være mere sjældne, som Smith påpeger.⁴⁰ Men i antikken *findes* der en national bevidsthed, og der findes i antikken en *lære* om denne nationalitet og altså i princippet per implikation en lære om nationalstaten i almindelighed. (Der er ingen grund til ligesom Østergård og øvrige denationalister at anvende neologismen "nationstat" om nationalstater mellem 1780 og 1880 og til stipulativt at indskrænke brugen af betegnelsen "nationalstat" til tiden efter 1880.)⁴¹ At denne universelle implikation ikke (i tilstrækkeligt omfang) blev draget i antikken, gjorde, at intet hindrede nationalfølelsen i at udforme sig videre til den udarten, der undertiden forvirrende nok i forfladigende sprogbrug også bliver benævnt nationalisme, men som retteligt kun bør kaldes national-egoisme eller aggressiv chauvinisme.

Af frygt for at forsvare en sådan udartet nationalfølelse opgiver Østergård en objektiv definition af nationen til fordel for den nævnte rent subjektive, at national identitet kun findes, så vidt som folk selv tror på den, og at den nationale identitet til stadighed er til drøftelse og ikke er andet end selve denne drøftelse.⁴² Den britiske filosof Jonathan Rée har på glimrende vis tilbagevist Østergårds naive definition: Resultatet af Østergårds ræsonnement ville blandt andet være, at man fluks blev japaner, dersom man selv mente, at man var det. Der *findes* ifølge Rée objektivt noget, der svarer til benævnelsen "nation". Imidlertid mener han, at denne objektive størrelse er et resultat af de herskende klassers systematiske dannelse af falsk bevidsthed i befolkningen. Rée hylder således en klassisk marxistisk konspirationsteori: Når der er opstået nationer, og når vi identificerer os med vor egen, så er det en følge af staternes opbygning af militær og værnepligtshære. Ifølge Rée må vi i bedste pacifistiske stil lære med mistro, grænsende til kynisme, at betragte dem, der forsøger at binde os til det folk, som vi er vokset op iblandt.

Rées løsning er beklageligvis ikke bare hjerteløs;⁴³ den er tillige forfølgelsesvanviddets vrængbillede af det virkelige; thi etymologien bag betegnelsen "nation" burde naturligt føre hen til *den* objektive definition, der netop definerer ens "nation" som de mennesker, hvorfra man har sin herkomst, jævnfør ordvekslingen mellem Sokrates og Glaukon i *Staten* 470c.

“ — Se nu til, om det ikke ogsaa er rimeligt, hvad jeg nu skal sige. Jeg paastaar nemlig, at det hellenske Folk er Landsmænd med hinanden og beslægtede [φρημι γάρ τὸ μὲν Ἑλλη-νικὸν γένος αὐτὸ αὐτῶ οἰκεῖον εἶναι καὶ συγγενές], men i Forhold til Barbarerne Udlændinge og fremmede.

— Det er rigtigt, sagde han.”

En nation er man som nævnt enten født ind i eller adopteret ind i. Men for denne enkle definition viger — med parallel i blandt andre Hobsbawm — både Rée og Østergård tydeligvis tilbage, fordi enhver antydning af menneskets biologiske oprindelse for dem synes uløseligt forbundet med det vage racebegreb, der unægteligt er blevet svært belastet ved frem for andre nazisternes misbrug. Desværre har man gjort sig sagen uklar ved at tage sin egen misforståelse som anledning til at tilhulle sagen med et selvopfundet tabu.⁴⁴ Østergård synes f. eks. at forestille sig, at man kommer til verden som kosmopolit for dernæst at vælge sig sine forældre. Eller sagt på anden vis er hans kosmopolitisme både frændeløs og gold! På ganske uhistorisk vis har Østergård foretrukket egne abstrakte idealer fremfor den historiske virkelighed, den virkelighed, der, eftersom ingen menneskelig eksistens kan være uden biologisk grundlag, netop ikke kan være andet end konkret eksistens. Fra vor fødsel af kan det just ingensinde bero på os, hvilken nation (familie, slægt, stamme, æt, folk) vi skal tilhøre, og ej heller senere i livet tilkommer det os at bestemme, i hvert fald ikke alene, men afhænger af, om andre nationer vil lade os optage i deres kreds.

Ved en udvidelse af den danske filosof Erich Klawonns betragtninger over jeg'ets ontologi⁴⁵ kan man strække sig så langt som til at sige, at der ikke nødvendigvis er andet kendetegn ved en nation fremfor andre, end at denne nation er *vor*, medens hin er *deres*. Der er principielt ikke brug for nogen etnisk distinkthed, en kvalitet, som f.eks. Smith på sin side opfatter som nationens *sine qua non*, endsiige for nogen nationalkarakter i Rousseaus forstand, der alle individer iboende skulle adskille dem fra individer af en anden nation med en tilsvarende forskellig, egen nationalkarakter. Og det grænser til det selvmodsigende i lighed med Smith at tale om etnisk distinkthed som en nations *sine qua non*, samtidig med at man forkaster begrebet nationalkarakter.⁴⁶ To nationer kan være fuldstændig ens og parallelle, sådan som mange til en vis grad opfatter den svenske og den danske, og alligevel kan der bestå denne forskel: *Jeg* har min objektive herkomst blandt disse mennesker og ikke blandt hine. Dette nationens hovedkendetegn kan selvfølgelig ikke erkendes af den komparative historiker, der i lige nøjagtig denne sag insisterer på at være videnskabsmand med sig selv i tredje person. Når man erindrer sig nationbegrebets rodfæstelse i personens herkomst og i det fællesskab, som han dermed nyder, bør man ikke fortvivle over, at begrebet “nation” derudover kan antage både flertydige og vage former. Et kosmopolitisk statsborgerskab kan hurtigt vise sig som en bristet illusion, medens det nationale fællesskab må forblive uberørt.

Som grund til den moderne nationalisme og som grund til den moderne nationalismes omfang anfører Jonathan Rée udbygningen af militærapparatet og indførelsen af den almindelige værnepligt i det 19. århundrede. Om denne anta-

gelse er korrekt, er vist tvivlsomt; gyldighed vil den under alle omstændigheder kun kunne have, for så vidt angår den moderne nationalisme, ikke hvad angår nationalisme som sådan; thi militær organisation og værnepligt er så langt fra et nyt fænomen, som det kendes fra særdeles gammel tid og da som en følge af og ikke en grund til nationalismen. At landeværn og værnepligt er udsprunget af nationalisme og ikke omvendt, og at disse fænomener er væsentligt ældre end både det 19. og 18. århundrede, turde være velkendt:

I hellenske stater var der allerede i det 5. århundrede f. Kr. indført en art værnepligt for frie mænd, der skulle kæmpe til fods, de fleste som letbevæbnede og de mere velhavende som sværtbevæbnede (hopliter). Forudsætningen var dels truslen fra de andre hellenske stater og, udefra, perserne, og dels en mere almen velstand, der gjorde en forsvarlig udrustning økonomisk opnåelig for en større kreds end det gamle adelsopbud. Krigstjenesten blev en ærefuld pligt, og ingen mand kunne opnå embede eller giftermål uden at have tjent i hæren. I desperate situationer var dog hæren af værnepligtige frie mænd ikke tilstrækkelig, og man kunne da gribe til at væbne også slaverne; en sådan desperat situation forelå f.eks., da den makedonske hær i 340'erne undertvang de fleste hellenske stater, og det var som et modtræk mod en sådan mulig slavevæbning, at Makedonerkongen i fredstraktaten af 337 f. Kr. fik nedlagt forbud mod "frigivelse af slaver i revolutionær hensigt".⁴⁷

Fra Nordens middelalder kendes allerede fra historisk tids begyndelse forskellige grader af værnepligt: den ubetingede, når det gjaldt lokalforsvaret, landeværnet, hvis højeste mobiliseringsgrad var "mand af huse", altså almindelig værnepligt i sin yderste konsekvens, hvorved selv trælle væbnedes; og den mere betingede, ledingen, når det gjaldt større militære operationer, oftest udenfor rigets, eller dog landenes grænser.⁴⁸

— Forsvarsforanstaltninger kan naturligvis ikke være det, der skaber trangen til at forsvare sig, idet forsvarsforanstaltninger selvsagt netop har deres forudsætning i denne forsvarstrang eller selvopholdelsesdrift. Derfor er forsvaret af hjemstavn, slægt og frænder næppe ret meget mindre oprindeligt (primordiale), end ens egen fødsel selvfølgelig er det. Nationalismen artikulerer blot sprogligt det krav på at være sig selv, som selvforsvaret i handling er udtryk for.

Nationer, nationalisme og nationalstater før 1780

Efter at den radikale primordialismes princip nu er efterprøvet og fundet gyldigt, skrider min undersøgelse over til en nærmere betragtning af nærliggende eksempler på nationer, nationalisme og nationalstater fra en betydeligt tidligere periode end slutningen af det 18. århundrede.

Det første eksempel skal være oldtidens israeltiske nation, til hvis ældre historie, om end ikke just oprindelse, Det gamle Testaments bøger er hovedkilden. Som samling af fortidens annaler og mytologi har Bibelen ifølge religions-

historikeren Lemche fået sin endelige udformning med dens entydige tilslutning til den nationale krigsgud Jahve som bestemmende for dens karakteristiske historiesyn under eksilet i Babylon 587-539.⁴⁹ Tilhørsforholdet til et folkeligt fællesskab og tilknytningen til et fælles hjemland er gjort fuldt bevidst; ifølge vor definition altså en nationalistisk bevidsthed.

Efter persernes erobring af Babylon (539) er det lykkedes for den judæiske elite at vende hjem og med persiske midler at genopbygge templet og oprette en regulær nationalstat under et mildt, persisk overherredømme — et udslag af persernes berømte tolerance overfor fremmede folkeslags egenart (således lig med en universaliseret nationalisme med forbehold af netop persernes nidkært vogtede eneret på overherredømmet). Denne judæiske, ældgamle konstruktion af en nationalstat har siden tjent som mønsteret fremfor andre på jordens vestlige halvkugle i kraft af Bibelens autoritet som hellig skrift. Ligesom eksemplet fra panhellenismen vækker dette eksempel fra den før-moderne æra (der naturligvis udgør størstedelen af historien) ejheller denationalisternes store interesse.⁵⁰

Det andet eksempel skal være fra middelalderens Danmark, da tydelige vidnesbyrd om nationalisme begynder at optræde i vore kilder, nemlig i skildringerne af modsætningen mellem Knud Lavard og Magnus.

Som modtræk mod den afhængighed af Tyskland, som Knud Lavards politik medførte, var det tilsyneladende oprindeligt Magnus' mål at rejse en af tysk indflydelse uafhængig østersømagt med grundlag i Danmark. Tolker man *Roskildekrønikens* berømmende udtryk om Magnus: *flos Danie* ("Danmarks blomst") nationalt, hvilket man svært kan undlade, må man antage som sandsynligt, at det er disse Magnus' løfterige bestræbelser, der hentydes til. At modsætningen mellem Magnus og Knud Lavard var national, vil også fremgå af oplysninger i Helmolds *Slavekrønike*, *Knud Lavards helgenlegende* og i Saksens *Danernes bedrifter*, og når alle disse tre kilder, der entydigt er på Knud Lavards parti, overhovedet finder det ulejligheden værd at latterliggøre den nationale modstand mod ham, så må vi regne med, at den har været des mere alvorlig.⁵¹

Dog, til slut måtte selv Magnus bøje sig for presset fra syd; til at komme ud af sin fortvivlede stilling i borgerkrigen i årene efter 1131 behøvede han tysk støtte i sin kamp mod de øvrige kongsemner, der under påskud af at ville hævne drabet på Knud Lavard søjtede en mulighed for selv at tilrane sig magten. Først et halvt århundrede senere skulle det lykkes danerne at komme ud af skyggen fra den tyske overmagt, en udvikling, der aflæses hos Sakse. Den nationale selvbevidsthed, der lyser ud af hans fortale til *Danernes bedrifter*, signalerer til udlandet, at Danmark også fremover har til sinds at forblive uafhængigt:

"Efterdi alle andre Folk har for Skik at sætte en Ære i navnkundig Id og frydes ved Fædrenes Minde, saa kunde Danernes Ærkebiskop Absalon ikke udholde, at vort Fædreland, for hvis Hæder hans Hjærte altid brændte, skulde savne slig Navnkundighed og herligt Eftermæle; [...] ti naar Naboerne havde deres Glæde af at mindes svunden Id, saa skulde vort Folks gamle Navn og Ry dog nødig gaa i Glemme, i Steden for at optegnes og staa som et Mindesmærke over os."⁵²

Forbilledet for denne fortale er jo i sidste ende Herodot, der meddelte “sin forskning, for at menneskers gerninger ikke skal udslettes med tiden, og for at store og forunderlige værker, udført dels af hellenere, dels af barbarer, ikke skal savne berømmelse, ganske særlig årsagen til at de kom i krig med hinanden.”⁵³ I forhold til Herodot er Sakse mere ‘etnocentrisk’: det er den dåd, der er øvet af *danerne*, der skal berettes om.

Sakse — og desuden hans lidt ældre samtidige Svend Aggesen — står i øvrigt så langt fra ene som vidner om nationalt sindelag i middelalderens europæiske historieskrivning. Sakse nævner selv tre forbilleder:⁵⁴ Dudo, der skrev *Normandiets historie under de første hertuger*, Beda, der skrev *Anglernes kirkes historie*, og Paulus Diaconus, der skrev *Langobardernes historie*. Og rækken af nationale historikere⁵⁵ kan forlænges blandt andre med Gregor af Tours (*Frankernes historie*), Jordanes (*Goternes historie*), og Isidor af Sevilla (*Goternes, vandalerne og sveberne kongers historie*). De må alle betegnes som nationalistiske fortalere, lad så være, at nogle må karakteriseres som fortalere for en imperialistisk nationalisme. Som eksempel på et middelalderligt imperium med en nationalstat som det dominerende element er det nærliggende at anføre netop det danske storrige,⁵⁶ der kom til udfoldelse under og umiddelbart efter Saksens tid.

Talrige andre tilkendegivelser end de i det foregående nævnte få eksempler vil kunne anføres som vidnesbyrd om nationalt sindelag, nationalisme og nationalstater før 1780. Fra modsat hold er denationalisternes standardindvending imod antagelsen af den nationale historieskrivning som vidnesbyrd om eksistensen af national bevidsthed, nationalisme eller nationalstater, at forfatterne tilhørte en stærkt begrænset overklasse og skrev for denne stærkt begrænsede overklasse. Vi skulle derfor ikke kunne slutte noget om lavere stænders nationale bevidsthed eller nationalisme ud fra disse kilder.⁵⁷ — Man anvender altså et *argumentum e silentio*, en i almindelighed såre betænkelig form for bevisførelse. I dette tilfælde må denne slutningsmetode endda anvendes med ganske særlig varsomhed. Principielt er der jo ingen grænser for, hvad man vil kunne hævde ud fra kilders tavshed eller fravær. Har de nationale fra tiden før omkring 1780 virkelig — som denationalisterne mener — været i modstrid med eller ude af trit med opfattelsen hos den brede befolkning? Det kræver dog et bevis, og bevisbyrden påhviler denationalisterne! Har de intet andet at fremføre end det nævnte *argumentum e silentio*, da falder deres tese til jorden.

Vil man nemlig absolut anvende tavshedsbeviset, da taler dette til gunst for den modsatte opfattelse af denationalisternes: Såfremt de nationale forfattere havde haft en a-national opposition at polemisere imod, eller endda en sløv og indifferent majoritet, skulle man forvente, at de med en del af deres nationale lidenskab havde vendt sig derimod og havde slået sig selv for brystet som de eneste retfærdige. Men noget sådant findes der intet spor af.

Bag denationalisternes indvending skjuler sig desuden en egalitaristisk (eller snarest maoistisk) fordom, nemlig denne, at den betydeligste historiske drivkraft skulle være befolkningsflertallets opfattelse. Der er selvfølgelig tale om en simpel forveksling af ideal med historisk virkelighed. At antage denne for-

dom er imidlertid ikke nødvendigt for at antage, at national bevidsthed, nationalisme og nationalstater har været betydningsfulde drivkræfter gennem hele verdenshistorien. Sat på spidsen: Hvis nationalismen i ældre tid virkelig kun var adelens, har denne stand i så fald også formået at være udslagsgivende.⁵⁸ Adelen optrådte ofte nationalt eller nationalistisk, så længe det ikke stred mod andre af dens interesser. I Karl Knutssons tilfælde var både de nationale og de standsegoistiske interesser f.eks. på spil: De to gamle svenske rimkrøniker, *Karls-* og *Sturekrøniken*, affattede omtrent samtidigt med Karl Knutssons oprør i årrækken 1448-70 mod det nordiske unionskongedømme, fremstiller ham som den store nationalhelt, men det har selvfølgelig ikke været uden betydning for ham, at hans adelsinteresser har været sammenfaldende med den rådende nationale selvstændighedstrang hos Dalarnes bjergbønder og Stockholms borgere.⁵⁹

Sammenfattende om denationalismen

Det afgørende spørgsmål er, om national bevidsthed, nationalisme og nationalstater er historiske drivkræfter førend 1780. Og det er absolut tilfældet. Uden at ænse de dermed modstridende vidnesbyrd fra ældre tid plæderer denationalisterne for deres sociologiske hypoteser om forbindelsen mellem det moderne samfunds og den moderne nationalismes egenart. De bøjer derfor deres kategorier efter behov, idet de drager slutninger udover, hvad deres erfaringsgrundlag berettiger til. Skønt denationalisternes definitioner giver sig ud for at være simpelt beskrivende, er de i virkeligheden stipulativt tilpasset det, som de gerne vil vise, nemlig at fænomenerne nation, nationalisme og nationalstat udelukkende er moderne. Hvad de udsiger om disse fænomener, viser sig da enten at være de rene tautologier eller mere eller mindre banale sandheder om moderne statsgrundfæstelse.

Den denationalistiske påstand, at nationer, nationalisme og nationalstater ikke findes tidligere end slutningen af det 18. århundrede, står uden bevis. Fremsetter man en påstand, må man naturligvis selv bevise dens rigtighed og kan ikke blot overlade til tvivlere at føre modbevis. Bevisbyrden påhviler derfor denationalisterne og ikke deres kritikere. Mange tilfælde lader sig imidlertid let anføre som modbevis fra kritikernes side.

Denationalisterne forudsætter en entydig retning i den historiske udvikling af nationer, nationalisme og nationalstater, hvilket hverken har noget empirisk (mange højkulturer er blevet afløst af barbari og omvendt) eller principielt grundlag (jfr. Kierkegaards *Philosophiske Smuler*: "Det Forbigangne bliver saaledes intet Øieblik nødvendigt, saalidet som det var nødvendigt, da det blev til" ⁶⁰). Som hovedbegrundelse derfor antager de et særligt kvalitetsspring i kilderne omkring 1780, som ejheller har noget empirisk (der er nemlig tale om et kvantitativt spring i kilderne) eller principielt grundlag (jfr. denne undersøgelses forsvar af radikal primordialisme).

Denationalisterne udnytter det faktum, at det opnåede fællesskab, som vor fødsel eller adoption indebærer, er et flertydigt fænomen, som det ofte kan være svært at trække grænserne for. En modsigelse i nationsbegrebet, nemlig en modsigelse mellem én forstand af betegnelsen nation og en anden, tages på sofistisk vis som belæg for, at betegnelsen "nation" mangler enhver kerne- eller grundbetydning i aristotelisk forstand og dermed enhver brugbar anvendelse.

En stat kan ikke andet end at drage grænser for sit virke. Den kan imidlertid drage sine grænser på en sådan sammenhængende måde, at der skabes og i den udfoldes en historisk sammenhæng, der kvalificerer staten til at blive kaldt en nationalstat. Når denationalisterne har så forholdsvis let spil i vore dage, har det sit grundlag i, at nutidens nationalstater har vokset sig langt større end fortidens, hvilket igen skyldes befolkningstilvækst, herunder indvandring (adoption), og indbyrdes sammenslutning i forbund (undertiden ved erobring). De gamle nationalstater er derfor begyndt at virke uoverskuelige på mange mennesker, og denationalisterne giver straks deres letkøbte pessimistiske forklaring herpå: det moderne menneske har ikke anden sammenhæng skabt i tilværelsen end den at være en møtrik i industriens evighedsmaskine.

Denationalisterne lægger vægt på at fremføre, at nationer og nationalstater er produkter af historien og som sådanne mere eller mindre tilfældige sammentræf eller endog forestillinger.⁶¹ Ja, nationer og nationalstater er såvist historiske produkter — det er en banal sandhed — men det bliver de netop ikke mindre virkelige og væsentlige af, tværtimod. Nationer og nationalstater er ikke historiske produkter og historisk kontingente på samme måde, som ting er det. Ting er historiske produkter og historisk kontingente. Det er nationer også, men derfor bliver de ikke til ting. Nationerne er nemlig til forskel fra ting levende, da de består af levende mennesker, der er biologisk tilblevne og først dermed bliver historiske. Det er *dem*, der skaber fremtidens nation.

Vandringen i det denationalistiske univers kan vi nu afslutte med at citere en af dets profeter, Benedict Anderson:

"All profound changes in consciousness, by their very nature, bring with them characteristic amnesias."⁶²

Noter

1. Jfr. U. Østergård, *Hvad er en nationstat?* Arbejdsrapport nr. 12, Center for Kulturforskning, Århus 1988a, s. 9, n. 22, modificeret sammesteds s. 41, n. 96. Angående ligheden mellem dekonstruktion og 'denationalisering': U. Østergård, "Denationalizing" National History — The Comparative Study of Nation-States', *Culture & History* 9/10 (1991a), s. 9—41, her s. 27. Udover Uffe Østergård (Århus) er de mest toneangivende denationalister i Norden vel Øyvind Østerud (Oslo) og Orvar Löfgren (Lund). Skønt Aira Kemiläinen (Jyväskylä), et slægtled forud, som forsker i nationalisme overhovedet, naturligvis til dels også har været en slags banebryder for den denationalistiske strømning, kan hun dog næppe selv kaldes denationalist, jfr. hendes 'The Idea of Nationalism', *Scandinavian Journal of History* 9 (1984), s. 31—64, her s. 37.
2. Jfr. E. J. Hobsbawm, *The Age of Revolution 1789—1848*, London 1962, s. 177; E. J. Hobsbawm, 'Some reflections on Nationalism', s. 385—406 i: T. J. Nossiter, A. H. Hanson & S. Rokkan (red.), *Imagination and Precision in the Social Sciences: Essays in Memory of Peter Nettl*, London 1972, her s. 388; E. J. Hobsbawm, 'Introduction', s. 1—14 i: E. J. Hobsbawm & T. Ranger (red.), *The Invention of Tradition*, Cambridge 1983, her s. 13; E. J. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780. Programme, myth, reality*, Cambridge 1990, s. 3; E. Gellner, *Thought and Change*, London 1964, s. 151; E. Gellner, *Nations and Nationalism*, Oxford 1983, s. 40 og s. 125; B. Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, 2. udg. (1. udg. 1983), London 1991, s. 4; A. D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford 1986, s. 11 og s. 18; A. D. Smith, 'The myth of the 'Modern Nation' and the myths of nations', *Ethnic and Racial Studies* 11 (1988), s. 1—26, her s. 5, s. 8 og s. 10; A. D. Smith, *National Identity*, London 1991, s. ix, s. 43—44 og s. 52; Østergård 1988a s. 2—3; U. Østergård, *What is National and Ethnic Identity?*, Arbejdsrapport nr. 72, Center for Kulturforskning, Århus 1990a, s. 2—3; Østergård 1991a s. 23; U. Østergård, 'The Herder they come — J. G. Herder og opfattelserne af national identitet', *Slagmark* 18 (1991b), s. 95—112, her s. 97 og s. 110.
3. Jfr. dennes interessante kapitel 'Beyond national identity?', Smith 1991 s. 143—77, her s. 170.
4. Gellner 1983 s. 1.
5. Smith 1991 s. 74.
6. Hobsbawm 1990 s. 14.
7. Sammesteds s. 3; ligeledes Hobsbawm 1972 s. 388.
8. Jfr. A. Ousager, 'Det panhelleniske, panhellenismen, hellenismen — og Europa', *Klassikerforeningens Meddelelser* 145 (1993), s. 37—49.
9. Hobsbawm 1990 s. 59.
10. Hobsbawm 1962 s. 45.
11. E. J. Hobsbawm, 'Introduction', s. 9—65 i: K. Marx, *Pre-capitalist Economic Formations*, London 1964.
12. Hobsbawm 1962 s. 46.
13. Gellner 1964 s. 166.
14. K. W. Deutsch, *Nationalism and Social Communication. An Inquiry into the Foundations of Nationality*, 2. udg. (1. udg. 1955), Cambridge, Mass. 1966, s. 96 og s. 104.
15. Gellner 1983 s. 126—27. Hans opfattelse er ikke ny; sammenlign med den tyske filosof Fritz Mauthner, *Die Sprache*, Frankfurt am Main 1906, f.eks. s. 28.
16. Gellner 1964 s. 168.
17. Gellner 1983 s. 138.
18. Sammesteds s. 14.
19. Anderson 1991 s. 6.
20. Sammesteds s. 144—46 og s. 154.
21. Smith 1988 s. 10.

22. Smith 1986 s. 12–13.
23. Smith 1988 s. 8–10; Smith 1986 s. 144–54.
24. En forudsætning, som f.eks. Smith 1991 s. 28–37 skyder primordialismen i skoene.
25. Sammenlign Smith 1986 s. 3 med Anderson 1991 s. 149.
26. Smith 1991 s. 52.
27. Sammenlign s. 9 med s. 60 og s. 74 sammesteds.
28. Smith 1986 s. 84; Smith 1991 s. 8, s. 24 og s. 47–48.
29. Smith 1986 s. 107; Smith 1991 s. 46, s. 48 og s. 52.
30. E. Gellner, *The Concept of Kinship and Other Essays on Anthropological Method and Explanation*, 2. udg. (1. udg. 1973), Oxford 1987, s. 164–65.
31. Smith 1991 s. 22, s. 28–37, s. 76, s. 78–79 og s. 162.
32. Hobsbawm 1972 s. 390.
33. Jfr. Østergård 1991a s. 9; ligeledes J. Ifversen, 'Nationstater og politisk kultur', *Den jyske Historiker* 47 (1989), s. 112–17.
34. U. Østergård, *Peasants and Danes. Danish National Identity and Political Culture*, Arbejdsrapport nr. 75, Center for Kulturforskning, Århus 1990b, s. 32–33.
35. Østergård 1990a s. 22; Østergård 1990b s. 33; U. Østergård, 'National og etnisk identitet', i: H. Fink & H. Hauge (red.), *Identiteter i forandring*, Kulturstudier 12, Århus 1991c, s. 144–84, her s. 172 og s. 179.
36. Østergård 1991b s. 97.
37. Østergård 1990a s. 28–29.
38. Jfr. Ousager 1993 s. 39.
39. Oversat af V. Ullmann.
40. Smith 1991 s. 72.
41. U. Østergård, "'Deutschland über alles"? Temaer, begreber, historie', *Den jyske Historiker* 43–44 (1988b), s. 5–28, her s. 17; Østergård 1988a s. 41–42.
42. Østergård 1990a s. 22.
43. J. Rée, 'Internationality — Britain and the Idea of National Identity', *Culture & History* 9/10 (1991), s. 137–59, her s. 158: "Those of us who are suspicious of the whole idea of nationhood must then look like heartless cynics, refusing to recognize the existential power and the human beauty of such local loyalties."
- 43 a. Oversat af H. Raeder.
44. Hobsbawm 1990 s. 63; Østergård 1988a s. 27; Østergård 1990a s. 7; Østergård 1991b s. 101; Rée 1991 s. 137.
45. E. Klawonn, *Jeg'ets ontologi — en afhandling om subjektivitet, bevidsthed og personlig identitet*, disp., Odense 1991, s. 41 et passim.
46. Sammenlign Smith 1991 s. 70 med s. 75.
47. Jfr. Ousager 1993 s. 45.
48. Jfr. G. A. Blom, C. A. Christensen, S. Suvanto & H. Yrwing, 'Landvärn', sp. 302–11, og H. Bjørkvik, C. A. Christensen, G. Hafström, M. M. Lárusson & V. Niitemaa, 'Leidang', sp. 432–59 i: J. Danstrup & A. Kalker (red.), *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, bd. X, København 1965.
49. N. P. Lemche, *Early Israel. Anthropological and Historical Studies on the Israelite Society Before the Monarchy*, disp., Leiden 1985, s. 384.
50. Hobsbawm 1990 s. 47. Smith 1991 s. 37 og s. 48–50 er en undtagelse, men han benægter i samme åndedrag teoretisk, hvad de vidnesbyrd, som han just selv har gravet frem, fortæller.
51. — Min skærpelse af H. Paludan, 'Flos Danie. Personer og standpunkter i dansk politik under kong Niels', *Historie. Jyske Samlinger*, ny række, VII (1967), s. 497–525, her s. 508–25 overfor A. E. Christensen, 'Kong Niels' regering (1104–1134)', s. 269–86 i: A. E. Christensen & alia (red.), *Danmarks historie*, bd. 1, *Tiden indtil 1340*, København 1977, her s. 276–77 og s. 285.
52. Oversat af J. Olrik.
53. Oversat af H. Friis Johansen.

54. Jfr. I. Skovgaard-Petersen, 'Gesta Danorum's genremæssige placering', s. 20—29 i: I. Boserup (red.), *Saxostudier*, Opuscula Graecolatina nr. 2, København 1975, her s. 20 og s. 22.
55. Jfr. R. C. van Caenegem, *Guide to the sources of medieval history*, Amsterdam 1978, s. 26—30.
56. Jfr. E. Hoffmann, 'The Unity of the Kingdom and the Provinces in Denmark during the Middle Ages', s. 95—109 i: N. Skyum-Nielsen & N. Lund (red.), *Danish Medieval History. New Currents*, København 1981.
57. Hobsbawm 1990 s. 48 og s. 78; Smith 1986 s. 17; Smith 1991 s. 46. Sidstnævnte bemærker dog ganske rimeligt s. 49: "But arguments from silence must be treated with caution"!
58. Smith 1991 s. 81 giver et vist medhold heri: "It is also not clear that Western nationalisms are the product of the bourgeoisie. As we have seen, they owe much to earlier monarchical and aristocratic culture and activities."
59. Jfr. E. Lönnroth, 'Slaget på Brunkeberg och dess förhistoria', *Scandia* XI (1938), s. 159—213.
60. S. Kierkegaard, *Samlede Værker*, udg. af A. B. Drachmann, J. L. Heiberg & H. O. Lange, 3. udg., København 1960—64, bd. VI, s. 78.
61. F.eks. Hobsbawm 1972 s. 406 og Anderson 1991 s. 4.
62. Anderson 1991 s. 204.